

vrnil pozno zvečer, je bil ves skrivnosten in molčeč. Zaman so ga vpraševale ženine oči, oči Lenarta in Micke; delal se je, kakor da jih ne vidi. Čez dva tedna je prišlo pismo, ki ga je, ne da bi ga prebral, vtaknil v žep in v nedeljski obleki zopet odšel z doma.

V trenutku, ko je držal denar v rokah, ga je obšla čudna tesnoba. To, da mu ga izročajo s tako lahkim srcem, ga je naredilo nezaupljivega. Ali ne tiči za tem kaka prevara, ki ji s svojim kmečkim razumom ne more do dna? Najrajši bi bil bankovce položil nazaj na okence in zahteval, naj mu vrnejo pobotnico. Tega ni storil. Manjkalo mu je poguma.

Zvečer, ko je žena molzla in je Lenart nastiljal živini, je stopil v vežo, k hčeri, ki je stala pred ognjiščem.

»Micka! Ali še kaj vidiš Jakoba?«

Hči ga je vprašujoče pogledala. Ni vedela, ali naj se čudi, ali naj se boji.

»Še,« je rekla skoraj tiho. »Še. Včasih.«

»Povej mu, da boš nekaj že dobila, ako se ni premislil,« je rekel Tone trdo. »Ne veliko. Toliko, kolikor se za našo hišo spodobi.«

Micka je planila k očetu in ga zgrabila za roko.

»Oče!«

»Kaj pa je? Saj ni treba, da zaradi tega že kar friliš.«

Odšel je iz veže in zavil okoli vogala. Hotel je na polje, četudi je bila že noč, a se je premislil. Krenil je proti krčmi, a je obstal sredi klanca in se vrnil. Ob koritu je sedel na skalo, se naslonil s komolci na kolena in se zamislil. Ko se je zdramil, je vzdihnil in zamahnil z roko.

Čez dva meseca je bilo ženitovanje.

(Dalje.)

Mirko Javornik | Srečanje s Cankarjem

Za dvajsetletnico smrti.

Popoldne se je bilo že močno nagnilo na večer, ko sem se ustavil na eni rožniških jas. Sonce je dremavo lezlo k obzorju. Iz žarkov, ki jih je počasi stezalo na Rožnik, na ozarje, na mesto in na jaso, je bilo čutiti, kako malo se mu ta ugašajoči decembrski dan ves skupaj ljubi. Moralo se je nalesti naveličanja od nas, se mi je zdelo.

Mesto pod Rožnikom je bilo zavito v mlečno popoldne. Prosojna megla se je vila ob hišah in se silila na zemljo, odkoder jo je nekaj odganjalo. Strehe so se smejale v redki decembrski luči iz mesta sem, kazale so videz nezahtevne zadovoljnosti in bile od tu gori podobne vsakdanjim, dolgočasnim obrazom. Delovni šum mesta je bil brez kakih posebnih utripov in se je z meglo vezal v en sam neizogiben poj. Zrak na Ljubljano je bil blede, a brez veselega zimskega svetlikanja, brez

kake slutnje o tem, da zna včasih, v marcu ali v maju strmečemu človeku čarati pred oči tako čudovito, po brsteči vlagi in po življenju dehtečo pomlad. Nad mestom ni bilo niti svečanosti iz običajnih pocestnih jubilejev, kaj šele kake božične ubranosti ali upanja o kakšnemkoli prebujanju. Če bi se bil človek zamislil, bi bil tam doli odkril nekaj enodnevnosti, ki so polnile ljudem glave, srca in jim sitile hrepenenja.

Pogled navzdol me je jezil in sem obrnil oči v gozd. Ta pa je bil gol in prazen in stvaren, da je bilo ne vem kako na daleč za njim videti nebo. Če sem oči poslal do neba, se mi je zdelo, da ga drevje in veje, ki so med mano in med njim, samo po nepotrebnem sekajo, tako, da je vse skupaj podobno škrbastemu smehu. Dvoje zaljubljenih ljudi, ki se nikakor nista mogla skriti ob golem kostanju, ni po ničemer spadalo v gozd, ki je čakal odevajočega snega, nič drugega.

Zato se mse naglo obrnil, da bi mi ob vsej tej decembrski mori pogledov ostalo vsaj nekaj zadnjega sonca in bi še za njega prišel mimo vrha navzdol. Ko sem se okrenil na pot, sem pogledal in videl da stoji pred mano on. Prihajal je očitno od mesta kakor jaz in bil namenjen na Drenikov vrh. Spotoma ni mogel zatajiti, da je bil pesnik in da je nosil v sebi najbolj viharno in človeško srce, kar jih je kdaj utripalo po tej poti v višavo nad Ljubljano. Zato se je ustavil, ko je videl v brezpomembni praznoti brezpomembnega človeka.

Presenetilo me je, da sem zagledal tu prav njega in te čase. Kri mi je planila v glavo. Začel bi bil skoraj nekaj jecljati o veliki uri in časti. A zavrl me je njegov nedolžno škodoželjni smeh, smeh človeka, ki je strašno vesel, če more s svojim zdravjem razbijati papirnata razpoloženja in slovesne, uradne napetosti.

Smejal se je kar naprej, jaz pa sem ga gledal. Čudno se mi je zdelo, da ga ni že kdo ustavil in ga povabil s sabo, zakaj, kdor je kdaj videl še tako zanič sliko, bi ga ne bil mogel niti v somraku zgrešiti. Klobuk je nosil zmečkan v levici. Čez njo je bil vrgel še lahak križast površnik in se ni menil za hlad, ki je rasel s pojemajočim soncem. Lasje so mu bili malce bolj pobešeni na obe strani kakor na slikah. Najbrž zato, ker je bil pobegnul iz megle tam doli, ki mu ni mogla drugega, kakor da mu je za kratko ukrotila lase. Na vsakem licu je imel za pol jabolka mlade rdečice. Dim se mu je sukljal nežen in sinji iz cigarete v desnem kotu ust in mu pletel okoli lok in glave venec miglajočega, razblinjajočega se ivja. Obleko je imel starega kroja: hlače ozke in sukno dolgo, z ozkimi krajci, ovratnik visok z razčeperjeno ovratnico, pri kraju stisnjeno v tenek voz. Vse na njem je bilo nemogoče, a začuda prisrčno, kakor da je pravkar planil s kakega impresionističnega platna iz začetka tega veka. In krizantema v gumbnici je bila naravnost neresnično sveža in bela.

Smejal se je kar naprej, ko je videl, da mi ne gre beseda iz ust.

»Pusti meglo in Ljubljano, fant, in pomagaj se smejati. Toliko sem videl danes, da bi skoraj začel pisati komedijo, če bi se utegnil pomuditi.«

»Kakšna sreča, da mi vas je bilo dano srečati, mojster?«

Zdaj je zavrtel palico, si prečesal s poti lase in se še svetleje zasmejal:

»Govoriš kakor literarni oficijali na pogrebščini. Kadar slišim take velike besede, s katerimi me kdo ogovarja, se še v grobu smejem. Mislim si, kako votlo je v ljudeh, ki jih morajo roditi. Če bi gledal na vse besede, kar sem jih bil deležen od svoje zadnje jeseni, bi me ne bilo zamikalo na sprehod sem nazaj.«

»Odkod prihajate, če smem biti radoveden?«

»Smeš, samo nikar me ne vikaj. Če se bova razumela, boš dal pri Čadu za kozarec, pa bo komedij konec. Mlad si še in morda veš kako novo razodeti, če te ni pohujšala tuja učenost in je še kaj smeha v tebi.«

Prestopila sva se nekaj korakov. Pripravil sem se na novo vprašanje, pa mi ni pustil do njega. Segel je z roko predse, kakor da hoče ujeti bežečo misel in je naglo začel:

»Toliko sem videl in slišal danes v Ljubljani, da sem pobegnil sem gor. Ne da se mi drugega kakor smejati. Ko sem pohajal po mestu, sem bil kar naprej sproti zdaj jezen, zdaj žalosten, zdaj ujedljiv. Kako bi ne bil: čez dvajset let se ti zahoče spet malo sveta in šentflorjanske doline. Msliš si, kako se je vse spremenilo, kako so se ljudje spametovali, postali resnični, preprosti in pravdanski. Tako nekako, kakor je človek napredoval v kakih romantičnih, vernih črticah. Pa stopiš z one strani sem — saj je tako blizu — se sprehodiš radoveden po Ljubljani in vidiš, da je še vse po starem. Ceste in hiše so sicer spucane, ljudje pa so ostali umazani, kakor so bili. In vsepovsod, po oštarijah in zbirališčih se prepričuješ, da so te modeli iz najlepše komedije preživeli za dolgih dvajset let. In še ne kaže, da bi bili voljni izginiti in pustiti življenje kakim boljšim figuram. Ko sem se onokrat poslovil, sem mislil, da sem vas pustil na pragu vsega lepšega in svetlejšega. A danes bi rekel, da ste zdrknili s praga nazaj.«

»Ne bi dejal, 'mojster', sem se vtaknil v presledek njegovih besedi. »Poglej, za dvajsetletnico slovesa smo ti vendar veliko pisali in govorili, žalovali in priznavali. Morda si se preveč vdal razpoloženju, ko si se čez tako dolgo spet vrnil...«

»Hočeš reči, da sem še vedno stari, nestvarni bolni romantik, fantast, individualist. Saj! Tega vi tako ne boste nikdar umeli. Dvajset let ste imeli na razpolago, da bi se bili lahko prekopali do preproste resnice vsega mojega romanja in dela: Za zlodja, kaj res ni na vseh skednjih tega šentflorjanskega Parnasa nikogar, ki bi mi hotel priznati samo tisto, kar sem res bil. Saj veš, kaj sem bil. Umetnik, nič drugega.«

Sumljivo me je pogledal in se razhudil:

»Kaj se mi muzaš? Vidim, da ti je ta beseda neumna, kakor je bila onim pred tridesetimi leti. Še zdaj mi delate tisto večno krivico: vse bi smel biti, prerok, revolucionar, komedijant, Kurent, voditelj, rodoljub, krinkar in senca, samo umetnik ne. Ko sem bil na tej strani, bi bil lahko vse. Ker sem bil samo umetnik, so me gledali črno in me preganjali po vseh popisanih in popacanih papirjih. Zdaj je še hujše.

Zdaj se vsi pulite zame, ker sem odšel in ne morem več držati zrcala vašemu zmešanemu, poniglavemu času. Vsakdo išče v meni sebe, išče dlake, da bi z njo našopiril svojo goloto, išče potrdila zase, za svoje kričanje, za bolj ali manj sebičen program, za svoje sumljivo stremljenje. Res, v milijonih mojih besed dobi vsakdo lahko, kar išče in kar mu ustreza. Svet in življenje in smrt, vse kar sem ustvaril in videl, je ogromno. V mojem delu dobiš vse, zakaj jaz sem umetnik...«

Povedal je to z glasom, ki je izdajal strastnega spoznavalca. Dvomi, ki se človeku rode ob takih velikih besedah, se niso utegnili niti oglasiti, tako stekleno jasna in predirna je bila resnica v njegovem govorjenju.

Da bi nekaj dejal in pa v upanju, da bom slišal kaj izvirnega in velikega, sem povprašal:

»In kaj je umetnik, mojster?«

»Beri me, pa boš videl!«

Pogledal je naglo, če me ni s tem kratkim odgovorom udaril. Moralo se mu je zdeti nekako tako, zakaj začel je z drugačno besedo:

»Pa ne smeš jemati za hudo. Povem kakor je, ali pa kakor bi moralo biti. Taka je bila nekdanja moja navada in več kakor to: dolžnost. Ko te takole gledam, zdaj pod večer, se mi zdi, da te poznam. Nekdanj si spadal med tiste brezimne moje zveste, ki so razsejani po vseh kotih te majhne domovine. Med tiste, ki so večere in noči prebili pri meni, na mojih potih. Med tiste, ki brez vprašanj, brez predsodkov, brez učnih misli iščejo Lepo Vido, romajo z Alešem iz Razora za križem po klancu, drhte v podobah iz sanj in iz življenja, ki se potapljajo v mojo besedo, bogastvo, ki sem ga dobil zato, da ga razsujem tistim, ki so ga vredni in potrebni. Bilo je edino moje zlato. Vsega sem ga dal. Pa ne učenim, stremečim, pobeljenim in nakrinkanim, ki bi ga radi prodajali zase. Dal sem ga tistim, ki so bili potrebni lepote tedaj, ko sem bil, in ki so jo potrebni danes, ko me ni. Jaz sem bil hlapec lepote, nič drugega. Zaradi lepote sem moral govoriti resnico, ker drugače ni šlo in nikomur ne bo šlo. Glej, včasih si bil med tistimi mojimi, ki so v to verjeli in mi priznavali edino pravico, katero sem hotel zase. Zakaj prihajaš zdaj z modrijani, ki jih jutri ne bo. Nič ne govori: vidim ti iz oči, po čem bi me rad spraševal. Važno bi ti bilo zvedeti »iz prvega vira«, kakšen program sem položil v Jerneja, po kateri dialektiki sem veličal mater revo, kakšno načelo sem mislil izpovedati na Betajnovi in če nisem župnika v Hlapcih zamislil progresivno. Vse to bi rad vedel in kdo ve kaj še. Danes tebe in vas vse pri meni zanima tisto, o čemer bi se lahko okoristili za to šentflorijansko prazno enodnevnost. Jaz pa sem en sam, ves, iz ene nature kakor kruh. Razrežeš hlebec, če ti je treba, a kruh ostane kruh v kosu in v hlebcu. Zakaj ne marate tega videti v meni? Zakaj iščete samo tistega, kar bi vam godilo za ta ali oni namen? Kaj bom moral čakati še dvajset let na to, da me boste sprejeli in priznali takega, kakršen sem in mi ne boste še po smrti delali sile?«

Njegove besede so zdaj zvenejele kakor ena iz nešteti elegičnih variacij o Hiši Marije Pomočnice. Trpko, vdano, toda iz njih je odmevalo

občutje krivice. Hotel sem ga potolažiti, zakaj pot se je vzpenjala proti koncu na vrhu, kjer sem vedel, da mi bo izginil v večer. Zato sem dejal:

»Ne vidim, kaj te greni, mojster. Obiskal si nas za dvajsetletnico in si videl, da sta tvoja veljava in sloves nesporna. Častimo te, priznavamo te, slavili smo pomen tvojega žalostnega jubileja, zbrali smo ti spise. Na levi in na desni te veličajo.«

»Da, da, dvajsetletnica. Zaradi nje sem se vrnil, da bom videl, kako in kaj bo pri praznovanju. Izpraševal sem berače, rodoljube, pesnike in prijatelje, kaj vse so mi pripravili za ta december. Mislil sem, da je zdaj vsaj v teatru drugače, ko ga drži na vajetih prijatelj Oton. Ta me je prvi razočaral: Taliija mi niti za jubilej ni bolj milostna, kakor mi je bila tedaj, ko jo je rokomavhiral Govekar. Vsaj »Lepo Vido« bi bili lahko tvegali za večer ali dva. Ni zlodej, da bi ne bili študentje napolnili hiše. Tako so me pa počastili z nekaterimi huzarskimi »Brambovci«, ki so od prvih slabši v tem, da razgrajajo, kolnejo in vpijejo po Dobrudži, ko so oni prvi to delali vsaj v Ljubljani in po Krasu.«

»Res,« sem ga skušal ustaviti, »toda saj nisi bil nikdar malenkosten. Poglej samo, kaj vse smo v dvajsetih letih napisali in povedali o tebi.«

»Kaj?« se je razhudil. »Kaj? Šel sem po bukvarnah v mestu. Še za jubilej mi niso dali spisov v kak kot okna. Mislil sem, da je vse razprodano, a rajši ne povem, kaj sem videl v skladišču. Vprašal sem, kaj so napisali o meni. Pokazali so mi najnovejši članek, ki me hoče narediti za sociologa, ki je nekako levičarsko biblio pauperum oblačil v literarne cunje in pisal po shemi mladih, suhih in praznih progresistov. Spet nekdo mi priznava samo Jerneja, ker pač Jernej onemu času za silo odgovarja. Iz njega je najlažje delati plakat. Tisti, ki je napisal knjigo — edino — o meni, pravi, da sem zanič, ker sem veličal mater, kar da priča, da nisem ženske spoznal in pač ne morem biti umetnik. Kaj morem za to, če sem preživel vse višine in vse teme onega kratkega, pa strašno polnega življenja — pa se nisem naveličal ne njega, ne ljudi in nisem mogel biti cinik. Zdi se mi, da sem bil v najbolj potlačenih urah prevelik, previsok za to tolažbo. Res veliko ste pisali, veliko govorili. Dvajset let me že ni — pa mi povej koga, ki me je znal pokazati vsaj malo takega, kakor sem bil. Spravljali so se name mladiči s prvimi šolskimi metodami, ki so jim bile pri roki in pri pameti — ti prav za prav edini, ker se niso zavedali, kdo sem in kaj sem. Vsi večji so tiho, kakor da se me boje, kakor da nimajo kje zagrabit. Vaš najbolj uradni veliki kritik preganja še zdaj črne in bele sence in je prepričan, da dela zgodovinsko nalogo. V imenu čiste umetnosti in celo lepote, ki mu je baje edini princip. Nikdar pa se še ni oglasil zame, kadar so mi delali silo, kakršne ni bil deležen nihče. Razlagali in natezali so me v imenu najbolj ozke ideologije sveta in hoteli iz mojih motivov narediti program. On pa je molčal, ker sta njegova sablja in njegovo stališče prav tako zarjaveli kakor je to pri nas že navada. Kdo ve, kakšno usodo bi s svojimi stališči krojil danes meni, če bi bil še pri vas in bi nadaljeval od tiste vrste, pri kateri mi je padlo pero iz rok.«

Pomolčal je, prihajala sva proti vrhu. Tam se je ustavil:

»Vidiš, nič drugega ne bi rad za jubilej: da bi me vzeli za to, kar sem bil: umetnik. Nekdo, ki je vsemu človeškemu blizu. In kaj sem imel v domovini za življenje najbolj človeškega? Stisko, lačne matere, romarje, ljudi, ki čakajo onostranstva, da bodo vsaj enkrat nekje deležni pravice, Jerneje, Aleše, Francke, Milane in Milene, romantične mlade ljudi, ki so tako lepi v svoji veri, duše, ujete v ožino, ki od prebujenja do groba hrepene po nemogočem prostoru. Nešteto majhnih usod sem srečaval — iz njih sem predel žalostne zgodbe, komedije, hrepeneče pesmi, prerokbe. Iz tolike brezimnosti svojega ljudstva sem delal apoteoze, epose in herojske vizije, po zakonih lepote, ki vam ne veljajo več zaradi nekakih predsodkov. Nisem pisal črnobelih priročnikov, marveč lepoto. To je bila naloga, ki mi jo je bil dal Bog. S tem sem služil domovini, družbi, človeku. Vi pa mislite, da je lepota nepotrebna, zato ne bo dolgo, ko boste ljudem nepotrebni vi. Tudi lepota je kruh. Jaz nisem bil poklican za drugo službo. Vi pa me nikar ne delajte za tisto, kar nisem bil.

To sem si imel povedati za jubilej, ker ste vi pozabili.

Tako, naravnost, brez programa in brez sistema. Zdaj pa grem.«

»Kam,« sem ga vprašal, da bi ga ustavil.

»Tja, koder je kaj moje čiste soseske. Na klanec, k Sveti Trojici, k Močilniku. Poslušat, kaj mi bo povedala ta dobra zemlja, tihe megle in še tišji dobri ljudje, ki so moji in meni blizu, kakor so bili nekdam.«

Ogrnil je plašč in plapolaje zdrsnil na vrhniško stran, kjer se je odpiral med gozdovi tih, zvezdam prijazen večer...

Vida Taufer | Vrt v snegu

Večerni mrak se zgrinja do neba
Kot črešnja v cvetju sije trepetlika
Zavesa zmrzlih kapelj se svetlika
Na nizkem grmu kakor slap miglja

Ves vrt pokriva mehka plast snega
Povsod blazine rahlo so razpete
Deviški sneg počiva kakor dete
Nihče ni stopil še na bela tla

Srebrni mesec čez nebo vesla
Počasi tiplje s svetlimi rokami
S skrivnostnim leskom ga iz spanja dram
Razliva čez blazine dih srebra.